

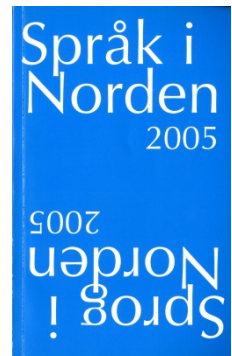
Sprog i Norden

Titel: Genomtänkta strategier och medveten retorik – viktiga redskap i klarspråksarbetet.

Forfatter: Sonja Vidjeskog

Kilde: Sprog i Norden, 2005, s. 211-218

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Forfatterne og Netværket for sprognævnene i Norden

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Genomtänkta strategier och medveten retorik – viktiga redskap i klarspråksarbetet.¹

Sonja Vidjeskog

I november 2004 samlades språkexperter från de nordiska länderna till en klarspråkskonferens i Kongsberg, Norge. Temat var ”Forståeleg språk – for alle?” (se Marit Hovdenaks artikel för en översikt). Konferensprogrammet var omfattande och riktade sig till dem som utarbetar information för olika målgrupper. Fokus låg framför allt på skriftlig kommunikation med den stora allmänheten som mottagare. Följdriktigt länkades deltagarna samman av ett gemensamt intresse för ett klart och begripligt språkbruk.

Att ha ett sådant upplägg är ingalunda riskfritt. Även när temat är angeläget finns det risk för att helheten lider om den i för hög grad kommer att präglas av samstämmighet, eftersom kreativa diskussioner ofta får näring av olikheter i deltagarnas synsätt. Men arrangörerna lyckades i sin föresats, som var att deltagarna skulle lära av varandra och inspirera varandra i arbetet för ett klart och förståeligt språk. Analys av språkvanor och skrivtraditioner hade en både given och synlig plats i programmet, och den tre dagar långa konferensen visade att språkexperterna brottas med många likartade problem. Genom att talarna företrädde språkvårdsorganisationer, universitet, offentliga organisationer och olika typer av statliga förvaltningsorgan varierade emellertid utgångsläget. Sättet att

¹ Artikeln är en omarbetning av en text som tidigare har publicerats i *Språkbruk* 4:2004.

arbete med klarspråksfrågor kom på så vis i blickfånget, vilket visade sig fruktbart. I slutanförelset lyfte Vidar Lynghammar därför med rätta fram att talarna hade höjt blicken och därmed vidgat deltagarnas perspektiv på klarspråksarbetet.

Ordvalet återspeglar olika aspekter på oklart språk

Som framgår av temat handlade konferensen om *klarspråk*, ett begrepp som är etablerat inom svensk språkvård och som verkar få spridning också i de andra nordiska länderna. Av naturliga skäl kom konferensen ändå att i minst lika stor utsträckning handla om motsatsen. Vad det oklara språket kallas tycks däremot variera. I varje fall hade konferenstalarna inte på samma sätt fastnat för ett enhetligt språkbruk. Variationen kan kanske förklaras av att det finns så många olika problemaspekter att uppmärksamma? Vad det oklara språket kallas beror på vilken problemaspekt man har tagit fasta på.

Åtminstone på svenskt språkområde kallades fenomenet länge *kanslispråk*, vilket är det begrepp som Erik Wellander använder i boken *Riktig svenska*. I dagens klarspråksarbete är kanslispråk en alltför snäv benämning eftersom oklart språk inte produceras enbart på kanslier. Ett modernare begrepp i svenskan är *krångelspråk*, där utgångspunkten snarast är strukturen. Och krångelspråk kännetecknas oftast av komplex meningsbyggnad.

I norskan har *språktåke* använts för att betona den språkliga dimridå skribenten åstadkommer. Genom att dölja sig bakom såväl abstrakta och opersonliga formuleringar som komplicerade strukturer fördunklar skribenten sitt budskap. Resultatet är att mottagaren inte förmår orientera sig i texten.

Danskans *skrankesprog* illustrerar i sin tur resultatet, nämligen att språket bygger upp barriärer mellan avsändaren och mottagaren. Språket hindrar i värsta fall effektiv kommunikation mellan myndigheter och allmänhet, och därför understryks det att klarspråk i grunden handlar om demokrati.

Mångfalden av begrepp ökar ytterligare genom att tillfälliga omskrivningar och metaforer används för att både beskriva och

ge färg åt fenomenet. Yngve Slettholm, statssekreterare vid Kultur- og kyrkjedepartementet i Norge, fastslog till exempel att oklart språk är ”språklig abrakadabra”.

Strategier och retorik i klarspråksarbetet

En förutsättning för att klarspråksarbetet ska lyckas är att språkexperterna vinner gehör för sina strävanden och att de får skribenterna att inse vikten av ett klart och begripligt språk. Centrala frågor som diskuterades under konferensdagarna var således: Hur ska klarspråksarbetet få önskad effekt? Vem lönar det sig att satsa på? Vilka argument ska språkexperterna använda för att få fram budskapet?

För att nå fram med budskapet behövs både effektiva strategier och en effektiv retorik. Det gäller till exempel att visa att språk till stora delar är samspelsregler och att de bygger på konventioner. Ruth Vatvedt Fjeld, professor vid universitetet i Oslo, framhöll att det visserligen innebär att vi kan förstå mycket – om vi verkligen vill och om vi är vana vid konventionerna. Faktum är ändå att många läsare saknar såväl viljan som vanan. Därför har mottagaranpassning från början varit en av ledstjärnorna i arbetet. Enligt Barbro Ehrenberg-Sundin, som representerar Klarspråksgruppen vid Regeringskansliet i Sverige, finns det i alla fall skäl att fortsätta utveckla mottagaranpassningen i texter.

En annan utmaning är att med språkliga uttrycksmedel synliggöra problemen för skribenter som sällan har någon inblick i lingvistisk begreppsapparatur. I det dagliga språkvårdsarbetet får språkexperterna ofta ta fantasin till hjälp för att på ett mottagaranpassat sätt lösa sitt eget klarspråksdilemma: Hur ska man förklara språkfenomen utan att själv snärja in budskapet i ett svårgenomträngligt lingvistiskt fackspråk?

Aud Anna Senje, språkrådgivare på norska Økokrim, har löst problemet genom att med glimten i ögat möta sin målgrupp på dess egna villkor. Hon arbetar med texter som är skrivna dels av jurister, dels av poliser. Inom båda yrkesgrupperna produceras

det mycket text, men varken juristerna eller poliserna behöver ha någon som helst insikt i klarspråksfrågor. Hennes uppgift som språkrådgivare blir då att försöka tränga igenom det ogenomträngliga, för att göra skribenterna uppmärksamma på problem som förekommer. Substantiveringar och passiveringar har som följd att aktörerna osynliggörs, vilket Aud Anna Senje beskriver med uttrycket *okända gärningsmän*. Långa och komplexa meningar uppstår lätt för att texten är lineär medan verkligheten inte är det. Resultatet kallas *labyrintsyndromet*. Aud Anna Senje visar härigenom hur språkexperten kan utnyttja den kraft som ligger i bildspråket för att skapa tillfälliga men genomskinliga begrepp. En viktig strategi i klarspråksarbetet kan med ord vara att frångå den egna expertgruppens gängse terminologi.

För att sättet att arbeta för ett klart och begripligt språk ska kunna utvecklas finns det anledning att vidga perspektivet så att arbetet inte tillåts stanna vid de mer traditionella språkliga infallsvinklarna. Språkexperterna kan utöver de grammatiska aspekterna också ta in textkunskap och kommunikation i en vidare mening. Jan Olav Fretland, från Norsk språkråd, påminde till exempel om att forskning om läsbarhet, minne och förståelse kan ge goda språkverktyg på vägen mot en optimal text. Dessutom kom det fram i slutdiskussionen att språkvårdarna själva borde ha tid att hitta nya idéer.

Tunga argument för ett klarare språk

Det räcker inte med att språkexperterna lyckas få skribenterna att förstå vad klarspråk handlar om. För att klarspråksarbetet ska kunna ses som framgångsrikt måste skribenterna förändra sina skrivvanor. Utgångspunkten bör därför vara att det verkligen går att förändra skrivvanor, vilket framhölls på konferensen. Det går att skriva klart, koncist och kort – men det kräver vilja och koncentration, för att citera Yngve Slettholm.

Bland många myndighetsskribenter verkar det fortfarande finnas en rädsla för klarspråk, samtidigt som det finns en

seglivad föreställning om att svårt språk inger respekt hos mottagaren. Att språk i högsta grad upplevs som en statusmarkör framgick av Aud Anna Senjes anförande. Hon menade att i all synnerhet polisernas texter innehåller exempel på krångelspråk. Förklaringen var att de känner sig underlägsna juristerna, som inte heller skriver bra. För att hävda sig skriver poliserna ännu mera krångelspråk!

Ett viktigt argument för att skriva mottagaranpassat är att klarspråk ur mottagarens perspektiv är en fråga om demokrati. Det är inte så att lagens långa arm behöver dölja sig bakom lagens tunga arm, som Yngve Slettholm uttryckte det. Om många människor inte förstår viktiga begrepp är det onekligen ett demokratiproblem. Svårigheten att förstå ska emellertid vara en utmaning i främsta hand för dem som sprider information, inte för den som är mottagare. Enligt Siri Bjerke från Næringslivets Hovedorganisasjon i Norge ligger det till och med en folkupplysningsuppgift i klarspråkssträvandena. Hon påpekade att svåra ord bör kunna användas, om de förklaras.

Ett annat vägande argument är att klarspråk kan vara en lönande affär, samhällsekonomiskt sett. Barbro Ehrenberg-Sundin redogjorde till exempel för händelseutvecklingen i ett uppmärksammat fall i Sverige. Riksförsäkringsverket hade skickat ut ett misslyckat brev till 900 000 svenska pensionärer. Reaktionerna uteblev inte, och enbart i Kalmar län med 25 000 pensionärer ringde tusentals upprörda. Detta ledde till att Kalmar län fick ha 15 heltidsanställda i en månads tid för att kunna besvara frågor som brevet orsakade. När brevet omarbetades, testades på en grupp pensionärer, innan det förbättrades ytterligare och skickades ut till de 900 000 pensionärerna kom det att kosta 285 000 kronor. Om Riksförsäkringsverket från början hade satsat på klarspråk kunde stora besparingar alltså ha gjorts.

Viktigt att satsa på många fronter

Sätten att utföra det konkreta arbetet på är som sagt många. Sverige är det nordiska land som har kommit längst i

klarspråksarbetet, och därför kunde Barbro Ehrenberg-Sundin ge en lång rad exempel på metoder som utprovats inom Klarspråksgruppen. Hon konstaterade att textgranskning visserligen är viktig, men andra metoder som används är att föreslå nya modeller, erbjuda utbildning, skriva handböcker och språkspalter, informera om riktlinjer och att delta i utredningar. Klarspråksgruppen har vidare utarbetat ett klarspråkstest, där skribenterna med hjälp av frågor vägleds att själv bedöma och bearbeta sin text.

Ann-Marie Malmsten från justitieministeriets granskningsbyrå i Finland lyfte i sitt anförande fram ett exempel på att översättning faktiskt kan främja klarspråk i lagtexter. De svenska laggranskarna arbetar i princip med översättningarna till svenska och kontrollerar att formuleringarna i de finska och svenska lagtexterna är likvärdiga, eftersom de båda versionerna har samma status. Under arbetet med översättningarna upptäcker både översättarna och laggranskarna ibland brister i de finska formuleringarna, och på så sätt gagnar arbetet med den svenska översättningen också arbetet med den finska texten.

Ett av de effektivaste sätten att förbättra det offentliga språkbruket är, enligt Barbro Ehrenberg-Sundin, att övertyga dem som ”äger” språket, dvs. makthavarna. Erfarenheten har till exempel visat att de satsningar som fått ledningens stöd har större genomslagskraft. När initiativen till förbättringar kommer uppifrån hänger inte viljan att förändra skrivvanor på den enskilda skribenten. Ibland handlar det till och med om direkta krav på satsningar, som bestämmelser i lag. Om klarspråksarbetet därtill ges resurser och organiseras väl är förutsättningarna för ett lyckat resultat ännu bättre.

Konferensdeltagarna var sammanfattningsvis eniga för det första om att det går att åstadkomma förändringar och för det andra om att det är viktigt att använda attitydpåverkan som redskap. Däremot var Guðrún Kvaran, ledare för Nordens språkråd, tämligen ensam om att understryka att det är viktigt att satsa på de unga. Satsar man på att ge de unga ett starkt modersmål så inser de samtidigt vikten av ett klart språk. Med

hänsyn till att allt fler skriver allt mer skulle klarspråk enligt min mening ha en självskriven plats i all utbildning. Därför fanns det orsak att förvånas över att norskan har strukits som undervisningsämne inom polisutbildningen i Norge.

Avigsidan med attitydfostran är att den i allmänhet tar lång tid. Eftersom klarspråksarbetet givetvis inte kan vänta tills nya generationer tar över, måste arbetet utföras på många fronter.

Barbro Ehrenberg-Sundin, och många med henne, poängterade vikten av att klarspråksarbetet utförs av språkexperter i samarbete med experter från fackområdena. Möjligheterna att åstadkomma resultat förbättras ytterligare om språkexperterna samarbetar sinsemellan och bygger upp nätverk, vilket framhölls av Sylfest Lomheim från Norsk språkråd. I det sammanhanget måste klarspråkskonferensen framhållas som en utmärkt plattform för samarbete.

Summary

Language experts from the Nordic countries met at a conference on plain language in Kongsberg, Norway in November 2004. The subject was “Understandable language – for everyone?”. The programme was comprehensive and many of the presentations dealt with the task of informing, particularly to the general public, in a clear and understandable language. Due to the different frames of reference of the speakers interesting discussions came up dealing with methods used in working with plain language aims.

The importance of reaching the writers was highly stressed. Since the task is to make them understand the necessity of writing clear, brief and concise texts, it is a condition that the language experts use effective strategies and rhetoric.

An important strategy is to make the writers pay attention to register in their texts bearing in mind their reading audience. There has already been great progress made but there is room for further development. Another type of strategy is that the

language experts need to abandon their own linguistic terminology to make themselves understandable.

Strong arguments are an important factor within rhetoric. Firstly, there is a problem for democracy if the authorities hide behind bureaucratic language. Secondly, unclear texts can create considerable costs for society.

Thus, if the work is done on many fronts, well-reasoned strategies and rhetorical awareness can make it possible to reach as many writers as possible. Arguably, language experts are best qualified for the task. However, to attain optimal results they have to cooperate with experts from different professional fields. Additionally, language experts need to cooperate with one another and establish networks thereby enhancing their possibilities of succeeding.